

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

РУСКА СТАНЧЕВА. КОДИФИКАТОРСКАТА ПРАКТИКА НА ПЪРВИТЕ БЪЛГАРСКИ НАУЧНИ ГРАМАТИКИ (ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ ОПИСАНИЕТО НА ИМЕНАТА)

СОФИЯ, ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
„ПРОФ. МАРИН ДРИНОВ“, 2021. 147 СТР. ISBN 978-619-245-144-8

В монографията се проследява историята на кодификацията на граматическите правила и норми в шест български граматика, отпечатани в интервала от 1936 (1938) до 1944 г. Последователно е разгледана кодификаторската практика при описание на именната система: съществителни, прилагателни, числителни, местоимения. Разработен е въпросът за статуса на книжовната формация през 30 – 40-те години като автономна, наддиалектна система със собствени развойни тенденции и функционално надмощие над диалектите. Този въпрос има мощен теоретичен заряд и би могъл да даде повод и за следващи мнения и изследвания. Със своята иновативност трудът отваря нова страница в българската лингвистична историография.

RUSKA STANCHEVA. THE CODIFICATION PRACTICE OF THE FIRST BULGARIAN SCHOLARLY GRAMMARS (BASED ON MATERIAL FROM THE NOMINAL SYSTEM)

SOFIA, PROF. MARIN DRINOV PUBLISHING HOUSE OF THE BULGARIAN
ACADEMY OF SCIENCES, 2021. 147 P. ISBN 978-619-245-144-8

The monograph traces the history of the codification of the grammatical rules and norms in six Bulgarian grammars published between 1936 (1938) and 1944. The author provides a consistent analysis of the codification practice with respect to the nominal system: nouns, adjectives, numerals, pronouns. She discusses the literary formation established in the 1930s and 1940s and studies its status as an autonomous, supra-dialectal system with its own development trends and functional superiority over the dialects. This question has a powerful theoretical charge and may give impetus to further opinions and research. With its innovativeness, the work opens a new page in Bulgarian linguistic historiography.

Новата книга на Руска Станчева има интересна предистория. Авторката пише, че първообраз на тази книга е една нейна студия, подготвена през 2005 и отпечатана няколко години по-късно – през 2008 г. Сега трудът, без

да претендира да е напълно ново изследване, е допълнен със съпоставки, направени с академичната граматика (1982–1983) и правописните речници на Института за български език от 2002 и 2012 г. Освен това данните и анализите са сравнени с резултатите от финансирания от Фонда за научни изследвания проект „Езикови нагласи на днешните българи“ от 2019 г. Така че авторката е права, като заявява, че направените допълнения обогатяват концептуално и фактологически труда от 2005/2008 г.

Както отбелязва Р. Станчева, монографията ѝ се вписва в изследователското поле на историята на българската езиковедска мисъл, но това не е класическа история на българската граматическа мисъл, какъвто е напр. известният очерк на Хр. Първев (1975), а история на кодификацията на граматическите правила и норми в шестте български граматики, отпечатани в интервала от 1936 (1938) до 1944 г.

Действително излизането на шест граматики на българския език в такъв кратък срок, първата от които има дори две издания, е повратен момент не само за историята на българската граматика, но и като цяло за българската лингвистика. В труда на Р. Станчева това точно е описано като време на един вид борба между все още доминиращата научна парадигма на младограматизма и новите идеи на функционалното направление на структурната лингвистика, които в Европа започват да си пробиват път още с трудовете на Ян Бодуен де Куртене, а получават развитие с популяризацията на курса на Фердинанд дьо Сосюр и по-късно с идеите и творчеството на учените, принадлежащи към пражката лингвистична школа.

Авторката възприема от Хр. Първев делението на граматиките от първата половина на ХХ век на училищни (у Първев – школки) и научни (у Първев още – системни, сводни граматики), като към научните отнася посочените шест граматики, които са обект на нейното изследване, а именно: *Българска граматика* от П. Ст. Калканджиев (1938) (1. изд. 1936: *Кратка българска граматика*), *Българска граматика* от Н. Костов (1939), *Грамматика на българския език* от Ст. Младенов и Ст. П. Василев [Попвасилев] (1939), *Нова българска граматика* от Ал. Теодоров-Балан (1940) и *Основна българска граматика* от Л. Андрейчин (1944). Трябва да се каже още, че към научните граматики от този период принадлежи и трудът на Léon Beaulieux *Grammaire de la langue bulgare* (с участието на Стефан Младенов) (1. изд. 1933), а преди всички тях и трудът *Bulgarische Grammatik* от Gustav Weigand (1. изд. 1907), който макар и с доста уговорки може да се определи като първата научна граматика на съвременния български език. Грамматиката на L. Beaulieux бързо се превръща в престижно издание и подготвя почвата за издаването на споменатите граматики на българските автори. С оглед на кодификационните процеси, с които се занимава Р. Станчева, разбира се, значение имат граматиките на българския език от българските автори, подготвени преди всичко за българската аудитория. Авторката е на мнение, и в това също има основание, че конкретен подтик

за появата на шестте граматика е излязлото в 1930 г. Баланово *Звукословие* – първо системно изложение на фонетиката на съвременния български език, както и развихрилата се дискусия на страниците на *Списание на БАН* по този повод между Балан и Стефан Младенов.

Трябва да се подчертае също, че никак не е за пренебрегване ролята на училищните граматика от първата половина на XX век не за развитието или обогатяването на граматическата мисъл, а специално за кодификационните процеси на граматическите норми. Имам предвид това, че тези граматика, в доста отношения противоречиви по отношение на определени въпроси, макар и ограничени по съдържание и обем от учебните планове и програми на Министерството на просвещението, преподават знание, което с годините налага валидност и единство на правила и норми сякаш по договорка, без те да са фиксирани в някоя ползваща се с авторитет научна граматика, каквато всъщност липсва. Сред авторите на образцови училищни граматика, някои от които ползващи се при това в продължение на много години, се открояват имената на Александър Теодоров-Балан от края на XIX век, Манол Иванов от първото десетилетие на XX век, Климент Карагюлев, Иван Топков, Христо Иванов, Любомир Андрейчин и др. Тук трябва да се подчертае особено ролята на двете училищни граматика на Л. Андрейчин от 1942 г., едната от които има седем, а другата девет издания. Двата учебника оставят следа не само в училищното образование, но и в историята на българското езикознание, а значи и в историята на кодификационните процеси, със сполучливия опит на автора да лансира ново научно знание. Те му дават също и подтик за написването на *Основна българска граматика*.

Р. Станчева обособява шестте граматика в две групи: граматика, чието изложение е по-близо до младограматическия подход, и граматика, които прокарват, макар и не съвсем последователно, новата европейска мода по разграничаването на синхрония от диахрония и придържащи се към парадигмата на функционализма. Към първата група тя отнася граматиките на Петър Калканджиев, Ст. Младенов и Ст. Попвасилев и Димитър Попов, а към втората – граматиките на Никола Костов, Ал. Теодоров-Балан и Л. Андрейчин. Тъй като в граматиката на Ст. Младенов и Ст. Попвасилев морфологичният дял е на Ст. Попвасилев, трябва да се отбележи, че разработката е почти пълно разочарование, стои на равнището по-скоро на училищните граматика, отколкото на така определяните за научни граматика. От друга страна, макар да е отнесена към първата група, в граматиката на Д. Попов, както е забелязал в една своя рецензия Л. Андрейчин, е направен опит „да се свърже изложението с някаква граматична теория, при което изпъкват известни тенденции на т. н. формална граматика“ (Андрейчин/Andreychin 1942: 135–140). Балан също отбелязва, че тази граматика „показва нови схващания“ (Балан 1957, цит по Балан/Balan 1987: 221). Радвашо е, че в изложението си по-нататък Р. Станчева реабилитира пред

лингвистичната общност тази граматика, безапелационно определена от Хр. Първев като „най-слаба“ между шестте системни граматика (Първев/Parvev 1975: 20). Според мене особено място сред така определените две групи заема граматиката на Никола Костов. Тя значително отстъпва на граматиките на Балан и Андрейчин, защото не е подчинена на никаква теоретична база. Но пък авторът, за да отговори на практическите обществени нужди, се придържа към синхронно описание на граматическата система, което, както и Р. Станчева отбелязва, общо взето, е изключение за традициите в българското езикознание до 30-те години на XX век. Тъй че със своя характер на описателно-нормативна граматика трудът на Н. Костов стои по-близо до училищните граматика на Манол Иванов и Димитър Мишев, както и до граматиката на Леон Болийо. Важна заслуга на Н. Костов се открива от Р. Станчева в дефинирането на граматическите изменения като **тенденции** (стр. 39) – един термин, теоретически обоснован и много експлоатиран по-късно в българската лингвистика от Иван Леков (вж. напр. Леков/Lekov 1958: 98). Жалко, че авторката е пропуснала да посочи къде точно в произведението е употребен този термин.

Авторката фаворизира граматиката на Ал. Теодоров-Балан за сметка на Любомир-Андрейчиновата граматика. Тя намира, че „определено новаторска за българското езикознание“ (стр. 32) е именно граматиката на Балан, докато на граматиката на Андрейчин някак си незаслужено българската лингвистика е отредила „началото на нов етап в изследването на съвременния език“ (стр. 27). Разбира се, никой сериозен изследовател не би се наел да оспорва идейното богатство, затворено (именно затворено!) в *Нова българска граматика*, но от гледна точка на продължителните кодификационни процеси на граматическите норми и тяхната перспектива трудно би могло да се отрече приоритетът на *Основна българска граматика*, която има по различни причини доминация в нашата лингвистика, в културния живот и образователното дело в продължение на повече от половин век, та до сега. Немалка част от граматическите възгледи на Андрейчин има аксиоматичен характер за няколко поколения български лингвисти. Тази граматика именно е преведена и издадена на руски език през 1949 г.¹, тя има и преиздание в България няколко години след смъртта на автора, през 1978 г. Нещо повече, във втория том на академическата граматика (1983) частта за преизказването е пренесена от изследванията на Андрейчин.

Много добре в рецензираната книга, и това се прави за пръв път в българската лингвистика, е разработен въпросът за статуса на книжовната формация през 30 – 40-те години като автономна, наддиалектна система със собствени развойни тенденции и функционално надмощие над диалектите. Българският книжовен език, пише авторката, е достигнал до равнището да има самостоятелен вътрешен развой и сам той става източник на

самообогатяване. Този въпрос има мощен теоретичен заряд и би могъл да даде повод и за следващи мнения и изследвания.

В книгата последователно е разгледана кодификаторската практика на граматиките при описание на именната система: съществителни, прилагателни, числителни, местоимения.

Най-подробна е частта за съществителните имена. Поставени са следните въпроси: неустановености в рамките на категорията род, кодификация в рамките на категорията число, възгледи относно падежите и кодификация на формалната система на категорията определеност – неопределеност. Констатира се, че неустановеностите при категорията род на този етап вече имат „като цяло спорадичен характер“ (стр. 50). Това се отнася както до интерпретациите на процеса на движение на някои съществителни имена от мъжки към женски род (*кал, тел* и пр.), така и до адаптацията на новите заемки по род. По-специално място заема въпросът за образуването на съществителни от женски род за назоваване на професии, титли и звания, чиито носители са лица жени, макар че този въпрос става актуален в езика и за лингвистичните изследвания едва след Втората световна война. Относно конкуренцията на някои окончания при съществителните от мъжки, женски и среден род в мн. число общият извод е, че в граматиките е използван „инструментът на дублетността“ (стр. 64), който за по-нататъшните кодификационни процеси има перспективен характер. Много добре е разработен въпросът за разнобоя в шестте граматически относно кодификацията на бройната форма, един въпрос, който продължава да бъде актуален и днес. Внимание заслужава изводът на авторката, че нарушаването на нормата в речевата практика се дължи на факта, че „опозицията лице – нелице не е свойствена на системата на днешния български книжовен език и в този смисъл нормата има повече или по-малко изкуствен характер“ (стр. 70). „Кардинален въпрос“ за кодификационната практика на шестте граматически във връзка с категорията падеж е употребата на звателните форми и на родително-винителните форми (стр. 77). Относно кодификацията на употребата на звателните форми в шестте научни граматически авторката стига до извода, че „разколебането на звателната форма се окачествява от авторите преди всичко като резултат на чуждоезикови влияния“ и че „явлението получава категорична отрицателна оценка, доколкото е смятано за нарушаващо *разграничаващата символна функция* (курсивът е на авторката) на книжовния език“ (стр. 81). Относно кодификационната практика на формите на категорията определеност – неопределеност Р. Станчева е избрала за по-подробно разглеждане два въпроса: за употребата на *един* като неопределителен член и за употребата на пълния и краткия член при съществителните от мъжки род. И до днес двата въпроса продължават да имат дискуссионен характер – първият преди всичко в

езиковедските изследвания, вторият – както в езиковедските изследвания, така и в големи части на българското общество. Констатира се от авторката, че като цяло въпросът за кодификацията на *един* в шестте граматически не намира единно решение, макар че според нея „Балан по същество кодифицира *един* във функцията му на неопределителен член“ (стр. 89). За отбелязване е, че още в началото на века Манол Иванов категорично дефинира функцията на *един* като неопределителен член (Иванов/Ivanov 1902: 65). Както и можеше да се предположи, никой от авторите на шестте граматически „не дръзва да кодифицира двете форми [за пълен и кратък член] за дублети... Още по-малко пък е налице стремеж към извеждането на която и да е от тях извън писмения книжовен език чрез кодификацията“ (стр. 94).

Накратко ще обърна внимание и на два въпроса относно констатациите на авторката за кодификационната практика при числителните имена: на формите на *-ма*, *-мина*, *-ина*, *-ица* и при съгласуването на съществителните след съставни числителни на *един*. Установен е терминологичен разнобой в означението на споменатите форми: Калканджиев, Попвасилев и Костов ги наричат събирателни, Андрейчин – личномъжки. Попов не ги определя, а Балан ги отнася към съществителните (стр. 108). Противоположни мнения застъпват авторите на някои от граматиките и при кодификацията на бройните числителни, чийто състав завършва на *един*: според Попов съществителното след такова числително трябва да бъде в ед. число, докато Андрейчин е за съгласуване по смисъл, т.е. съществителното трябва да се постави в мн. число.

В раздела за кодификационните практики при местоименията внимание заслужава бележката на авторката, че единствен Д. Попов се спира на деиктичната функция на местоименията (стр. 112). Авторката констатира, че при личните местоимения вече се наблюдава стремеж за кодификация както при набора от форми, така и по отношение на тяхната употреба. Открит остава въпросът за представянето на удвояването на допълнението. Относно възвратните местоимения граматиките не предлагат нищо дискусивно. Прегледът на авторката на кодификационната практика при местоименията в шестте граматически води до извода, че като цяло те не могат да установят набора от форми, нито пък да изведат от книжовна употреба остарелите форми. Авторката основателно допуска, че приблизително еднаквата честота на паралелните форми във времето между двете световни войни не дава възможност на езиковедите да определят по-перспективните форми (стр. 129).

В края на труда си Р. Станчева стига до следните три основни извода: 1. Между синонимните граматически елементи вече се изграждат нови системни връзки; 2. Книжовният език от периода между двете световни войни е вече определено непроницаем за диалектни влияния; 3. По своя

характер кодификаторската практика в разглежданите граматика е перспективна и изпълнява нормоподдържаща функция, свойствена за кодификацията на развитите книжовни езици (стр. 146).

Монографията на Руска Станчева, която има и други както теоретични, така и конкретни изследвания върху въпроса за кодификацията и българската кодификаторска практика, със своята иновативност отваря нова страница в лингвистичната историография, която със сигурност ще даде импулс за появата на следващи трудове. Като цяло трудът, който впечатлява и с демонстрираната ерудиция на авторката, заслужава висока оценка въпреки отделните дискуссионни моменти в него. Тя е избрала трудния път в изследването си – по-лесният би бил да се разглежда кодификационната практика граматика по граматика, а не по части на речта и граматически категории. Това също заслужава положителна оценка.

Монографията е достъпна за читателите в електронен вид, вж. [https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106\(30\)](https://press.bas.bg/bg/eBooks-105/show-106(30)).

БЕЛЕЖКА / NOTE

¹ В предговора към руското издание редакторът Н. С. Державин изказва мнението, че оригиналът не е лишен и от някои слаби страни, напр. системата на преизказните форми и формите за усилено преизказване според автора на предговора има изкуствен характер, и че Андрейчин в желанието си да създаде стройна система на глаголните времена за преизказване е направил чисто схоластични построения.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрейчин 1942: *Андрейчин, Л.* Български граматика, излезли през последните 10 години. – *Известия на Дружеството на филолозите слависти в България*. Книга първа. София, Книгоиздателство Т. Ф. Чипев.
- Балан 1987: *Теодоров-Балан, Ал.* Четвърто наклонение. – В: В. Попова, Б. Вълчев (съст.). *Александър Теодор-Балан. Избрани произведения*. София, Наука и изкуство.
- Иванов 1902: *Иванов, Манол.* Българска граматика (звукословие, видословие и правописание) за II клас. София, Печатница на Ст. Атанасов.
- Леков 1958: *Леков, Ив.* Общност и многообразие в граматическия строй на славянските езици. София, Издание на Българската академия на науките.
- Първев 1975: *Първев, Хр.* Очерк по история на българската граматика. София, Наука и изкуство.

REFERENCES

- Andreychin 1942: *Andreychin, L.* Balgarski gramatiki, izlezli prez poslednite 10 godini. – *Izvestiya na Druzhestvoto na filolozite slavisti v Bulgaria*. Kniga parva. Sofia, Knigoizdatelstvo T. F. Chipev.

- Balan 1987: *Teodorov-Balan, Al.* Chetvarto naklonenie. – In: V. Popova, B. Valchev (sast.). *Aleksandar Teodor-Balan. Izbrani proizvedenya.* Sofia, Nauka i izkustvo.
- Ivanov 1902: *Ivanov, Manol.* Balgarska gramatika (zvukoslovie, vidoslovie i pravopisanie) za II klas. Sofia, Pечатnitsa na St. Atanasov.
- Lekov 1958: *Lekov, Iv.* Obshtnost i mnogoobrazie v gramaticheskiya stroy na slavyanskite ezitsi. Sofia, Izdanie na Balgarskata akademiya na naukite.
- Parvev 1975: *Parvev, Hr.* Ocherk po istoriya na balgarskata gramatika. Sofia, Nauka i izkustvo.

Стоян Буров / Stoyan Burov

✉ Проф. д.ф.н. Стоян Буров

Катедра по съвременен български език

Филологически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

ул. „Теодосий Търновски“ 2, 5003 Велико Търново, България

stobur@abv.bg

✉ Prof. Stoyan Burov, DSc

Department of Modern Bulgarian Language

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

2 T. Tarnovski, Veliko Tarnovo 5003, Bulgaria

stobur@abv.bg

Публикувано: 30 юни 2022

Published: 30 June 2022